

„airconditioned nightmare“ (légkondicionált lidércnyomás). Jules Henry antropológus összehasonlítja az orosz és az amerikai társadalmi formát, s még lesújtóbban nyilatkozik az amerikai városról: „Twentieth-Century-Nightmare.“

A kép nem kecsesítő. Az emberiség olyan fejlettségi fokon áll, hogy a tőle függetlenül létező természeti törvényeket képes befolyásolni. Eppen csak nem helyesen használja technikai ismereteit. Milyen értéke van ma az ember számára a mindenkori Eszköznek? A társadalmat megreformálni akaró utópia is „autópiává“ vált... A legfőbb eszközben, a gépkocsiban nem a haladás jelét látjuk, hanem elsősorban státusszimbólumot, egyfelől több lehetőséget az élvezethajhászásra. A technikai eszközök egyben megnehezítik életünket. A közlekedési balesetek napjainkban úgy pusztítanak, mint egykor a „fekete halál“, a pestis; arról nem is beszélve, hogy nagyváros el sem képzelhető állandó, idegölő forgalmi zaj nélkül.

Nem tekinthetünk el még egy fontos tényezőtől, a népszaporulattól. A pattintott kőkorszak 600 000 éve alatt ezer évre volt szükség, hogy 1%-kal nőjön a népesség. Manapság egy év alatt 2%-kal növekszik. A FAO (az ENSZ Mezőgazdasági és Élelmiszerügyi Szervezete) szakértői megállapították, hogy a népességnövekedés már most „elhagyta“ az átlag-élelmiszertermelést. Éhínség fenyegeti azokat a területeket, ahol az évi szaporulat 3%-kal nagyobb, és az élelmiszertermelés nem képes ezzel lépést tartani. A jövő városának arculatát olyan mértékben befolyásolja ez a jelenség pozitív vagy negatív irányban, amennyire az emberiség meg tudja teremteni a népességnövekedés és az élelmiszertermelés egyensúlyát.

A jelenlegi helyzet tehát nem mutat egyértelműen utat a jövő eszményi városának megvalósítása felé. Mi a teendő? A szerző a „reménység elvéhez“ apellál. Az emberiségnek bíznia kell saját erejében; sokkal több érték van a birtokunkban, mint amennyit a társadalom — s egyben a városfejlesztés — érdekében felhasználunk. Amíg korunk vezető ipari államaiban a katonai kiadások abszolút prioritást élveznek, nem lehet lényegesen elősegíteni a városépítést. Egy világhatalom — mint az Egyesült Államok — annyira erős, hogy hihetetlen összegeket fektet be a „vietnami stílusú“ háborúba, de nem hajlandó ugyanennyit fordítani a városok humanizálására. Azzal a sok milliárdos befektetéssel, amellyel városokat rombol szét, segít-

hetné őket. Elképzelhető, hogy a futurológusok legfőbb álma, az általános leszerelés milyen alapvető változásokat jelentene a világ mai arculatában.

Sok függ attól, hogy a társadalom miképpen irányítja a városlakók tudatának alakulását. Mert örökérvényű a tétel: az emberek tudatát a társadalom eleve adott feltételei, viszonyai formálják. A jövő társadalmában a korlátoztság, a kényelenség, a profittörekvések semmiféle maradványa nem létezhet. A jövő emberi települése akkor lesz „humanizált város“, ha polgárai képesek lesznek szembe szállni az alkalmazkodáskényszerrel; felvilágosult, nem manipulálható emberekre van szükség, akik jószántukból illeszkednek a közösségbe.

Természetesen nehéz elhatárolni egy biztos fejlődési vonalat a történelem folytonosságától. A jövő településgócainak kutatása, tervezése azonban politikai kötelesség. Ezt szolgálhatja az új tudományág, a városkutatás: interdiszciplináris munkát igényel. Feladatait, távlatait építésszek, történészek, szociológusok és szociálpszichológusok egy csoportja fogalmazta meg (*Bochumer Erklärung vom 16. September 1965*).

A városi életforma nyújtja a legmegfelelőbb lehetőségeket a munkahely, a művelődési élet, az áruellátás, a termelés-növekedés, differenciálódás és az emberek egymás közti viselkedése számára. Legfőbb feladat a város újjászervezése — technikánk valamennyi eszközével —, korunk minden alkotó fantáziájának bevetésével.

A városkutatás feltétele: a ma még reménytelenül izoláltan ható erők összefogása.

Mitscherlich azok közé a kutatók közé tartozik, akik azt vallják, hogy „a mai ideológiai helyébe tudományos ismereteknek kell lépniük. Csupán ezek képezhetik egy szabad társadalom politikai határozatainak alapját“.

DOKUMENTUM ÉS FIKCIÓ:

KÉT VÁLTOZAT

(Nagyvilág, 1973. 12.)

Sükösd Mihály a ma világirodalmának avatott magyar ismerője a korunk prózáját megújítani akaró kísérletek méltóságának szenteli legutóbbi tanulmányát. Jürg Federspiel könyve, *A gyűlölet műzeuma*, alaprétegekben esszéisztikus útirajz. A svájci író a hatvanas évek végén tizenhat hónapot töltött New Yorkban. Amerikáról minden európai utas —

regényíró és profi politikus, szociológus és filmrendező — használati utasítást hoz haza, kettős rovatú könyvelési listát — jegyzi meg Sükösd ironikusan —: mi az elbűvölő, mi az elborzasztó Amerikában, mit illik eltanulni, mit kell letagadni. Federspiel eleve nem vállalja a riportázs erényeit és gyöngéit. Könyve nemcsak a mai USA-ról szóló legeredetibb dokumentatív beszámolók egyike, hanem az utóbbi évek legsikeresebb kísérlete a non-fiction műfajváltozatainak kitágítására. A *gyűlölet múzeuma* útiesszéből ott emelkedik regénnyé, ahol a személyiség kalandorozatát jeleníti meg az ellenséges nagyváros rétegei között. Ezeket a rétegeket céltudatosan vágja egymás mellé a szerző. Ideológiai tapasztalatot is adagol. De az elbeszélő én látomásait főként a városi létezés alkatrészei keltik életre: a hetvenkilenc emeletes épületek és a málladozó házfalak, az utcai szemétkupacok, a közvetlen cirkáló patkányhad, az áruházi társasléti sztereotip kódfoszlányai. Atmeneti tartózkodási helyét a látogató ugyanúgy gyűlöli, mint New York bennszülöttei egymást: állhatatosan és új ugrásra készen. Műfajilag *A gyűlölet múzeumának* azok a fejezetei a legtanulságosabbak, ahol a dokumentumhalmazból stilizáció lesz, a tárgyakat és szövegeket folytatja, meghosszabbítja a képzelet. Valamely látott-hallott-megjegyzett jelenségnek az abszurditásig következetes továbbgondolása nyomán fikatív párbeszéd, groteszk dráma-csírák, liliputi egyfelvonásosok születnek.

Hans Magnus Enzensberger alapvető közlési formája a politikai dokumentum-esszé. Elkötelezett író, kivételes marxista műveltségű értelmiségi; radikális forradalmárnak vallja magát, de párthoz, szervezethez nem tartozik. Maga választotta helyzetének tudja a hátrányait: írjon bármiről bármit, radikális szavára nem figyelnek tömegek, mellette, mögötte csak a baloldali elit-értelmiség vékony, egymás között élő, egymást olvasó mandarinrétege áll. Enzensberger — írja Sükösd —

nem hisz prófétai küldetésében, egyszál írógépnének közvetlen valóságalkító hatásában.

Népes tábor híján a dokumentumokkal szövetkezik. A következő tételből indul ki: a legnagyobb regényíró a történelem. Az írónak az a dolga, hogy a történelem üzenetére figyeljen, a történelem termelte anyagot hasznosítsa, variálja, montírozza, széljegyzetelje. Előadásában árnyalattal kitalálás, a tényeknek a képzelettel való parányi megtoldása sem kaphat helyet. A dokumentumok montírozásából lesz itt fikció, a dokumentum-montázs és az esszéisztikus történetfilozófia teremti öntörvényű világát az adott nyersanyagból. Enzensberger legérdekesebb dolgozatai a *Politikai kolportázások* címen megjelent „politikai ponyvák”. Írói módszere: a nyilvánvaló kihágást előbb rendhagyóvá növeli, majd a kivételes esetet a szabályszerűségek karámjába tereli vissza. Íme a történet: közhely, hogy Közép-Amerikában minden iparkodó hadnagy tarsolyában hordja a marsallbotot s a magasra emeléséhez szükséges szakmai fortélyt. Kivételes, ahogyan tízezer hadnagy közül egy, a dominikai Rafael Trujillo a maga pályáját befutja, a szorgalmas besúgástól és az amerikai kém-szolgálat aprópénzétől odáig, hogy harmincöt személyautó és nyolcvankét öltöny birtokosa, valamint önmaga embernél magasabb szobrának megtervezője legyen Trujillo City repülőtérén. És szabályszerű a befejezés: a haza jövőjének szétदारabolt, mocskos hullája egy autó csomagtartójában. Ezt a rémtörténetet egy elit-entellektüel írja, aki éppen azért vonzó és tanulságosabb baloldali kortársainál, mert — legalábbis eddig — módját ejtette, hogy elhervadt illúzióit félredobja, elavult tételein átlépjen. Ez lehet a biztosítéka annak, Sükösd szerint, hogy dokumentumprózájának eddigi eredményeit a hetvenes években továbbfejleszti, korunk irodalmának új műfaját teremtve meg dokumentum és fikció határvonálatán.